

Міністерство освіти і науки України
Черкаська обласна державна адміністрація
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут словацької літератури Словацької Академії наук
Кафедра української мови і літератури
Загребського університету (Хорватія)
Кафедра україністики Інституту східнослов'янських філологій
Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Республіка Польща)
Осередок Наукового товариства Шевченка в Черкасах

ВІЙНА І ЛІТЕРАТУРА

**Збірник праць
Міжнародної наукової конференції**

27-28 квітня 2023 року

Черкаси – 2023

ISBN

УДК 82.09

Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького 22.06.2023 р. (протокол №11)

Рецензенти: **Киченко О.С.**, доктор філологічних наук,
професор (Черкаський національний університет ім.
Б.Хмельницького);

Михида С.П., доктор філологічних наук, професор (Цен-
тральноукраїнський державний педагогічний універси-
тет ім. В.Винниченка)

Відповідальний редактор - Володимир Поліщук

Війна і література. Збірник праць Міжнародної
наукової конференції. 27-28 квітня 2023 року.
Черкаси, Видавець Юлії Чабаненко, 2023. 302 с.

У збірнику вміщено наукові статті учасників конференції, присвячені різним аспектам мілітарної тематики в українській літературі різних часів. Особлива увага в більшості вміщених наукових студій приділена осмисленню теперішньої російсько-української війни, мотивованим потребам присутнього різногранного переосмислення раніших творів нашого письменства, написаних за подіями Першої та Другої світових воєн, іншим актуальним проблемам.

Зміст

<i>Микола ЖУЛИНСЬКИЙ</i> СЛОВО І ЗБРОЯ.....	6
<i>Олександр БОРОНЬ</i> ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВОЄН У ШЕВЧЕНКОВИХ ТВОРАХ (проблеми коментування)	19
<i>Світлана ЛУЩІЙ</i> ТЕМА «ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА І УКРАЇНА» У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ДІАСПОРИ	36
<i>Олена БОНДАРЕВА</i> ЛАНДШАФТИ І ТОПОСИ ВІЙНИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ	55
<i>Людмила ОСТАПОВА</i> АНТИУТОПІЯ ЯК ВТІЛЕННЯ ФАНТАСТИЧНОГО СЮЖЕТУ В РЕАЛЬНЕ ЖИТТЯ: ОКЕАНІЯ – СРСР – росія (ЗА РОМАНОМ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «1984»).....	73
<i>Тарас ГОЛОВАНЬ</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПІД ЧАС НОВОЇ ХВИЛІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	85
<i>Соломія ХОРОБ</i> КОНЦЕПТ «ПАМ'ЯТІ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ	99

<i>Оксана ВЕРТИПОРОХ</i> СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МІЛІТАРНА ПРОЗА У КОНТЕКСТІ МЕТАМОДЕРНОЇ ЕСТЕТИКИ.....	107
<i>Уляна ФЕДОРІВ</i> ПОКОЛІННЯ (3) ВІЙНИ: ПРОБЛЕМА ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В РОМАНІ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ»	120
<i>Ганна КЛИМЕНКО (СИНЬООК)</i> ПОЕЗІЯ МОВОЮ ВІЙНИ.....	136
<i>Володимир ПОЛІЩУК</i> ТЕМА ЗРАДИ (ВІДСТУПНИЦТВА, ЗАПРОДАНСТВА, КОЛАБОРАЦІЇ) У ВІРШАХ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ	162
<i>Олеся БАРТАШУК</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІНІ-КОНЦЕПТУ «ВОРОГ» У ТВОРАХ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ АВТОРІВ ПРО ВІЙСЬКОВІ ДІЇ В ЗОНІ ООС	184
<i>Ольга ХАРЛАН</i> ВІЙНА У ПРОЗІ ІГОРЯ МИХАЙЛИШИНА	197
<i>Марина ГОГУЛЯ</i> (ВІД)СУТНІСТЬ БАТЬКА У ПРОЗІ ПРО ВІЙНУ. НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СУЧАСНИХ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИХ АВТОРІВ	211
<i>Наталія КОБИЛКО</i> ВІД П'ЯТИ СЕКУНД ДО ВІЧНОСТІ (ХРОНОТОП РОМАНУ «П'ЯТЬ СЕКУНД, П'ЯТЬ ДНІВ» ЄВГЕНА ПОЛОЖІЯ)	221

<i>Інна ГАЛАК</i> ОБРАЗ АВТОРА В КНИЗІ СТАНІСЛАВА АСЕЄВА «СВІТЛИЙ ШЛЯХ». ІСТОРІЯ ОДНОГО КОНЦТАБОРУ»	230
<i>Наталія ЯРМОЛЕНКО</i> ПИСЕМНИЙ ФОЛЬКЛОР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРАГМАТИКА ТА ЕСТЕТИКА	244
<i>Юлія СОКОЛЮК</i> РИТУАЛЬНІ ДІЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНІ З КРОВ'Ю.....	257
<i>Василь ПАХАРЕНКО</i> ТЕМА СУЧАСНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В НОВІЙ ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З ЛІТЕРАТУРИ	264
<i>Вікторія МАРЦЕНІШКО</i> ТЕМА ВІЙНИ В НОВІЙ ПРОГРАМІ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 11 КЛАСУ	282
<i>Інна КОШОВА</i> «СЬОГОДНІ, КОЛИ Я ЧУЮ, ЯК ГРИМИТЬ ГРИМ...»: ВІЙНА ОЧИМА ДІТЕЙ.....	289

університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2015. Вип. 40. с. 44 – 48.

18.Гриневич В. Міт війни та війна мітів. Критика. 2005. Ч. 5. с. 4.

Summary. Lushchii S. The Theme of the Second World War and Ukraine in the Works of Diaspora Writers. *The article explores the theme of the Second World War and Ukraine in the prose of the diaspora.*

The author analyzes the peculiarities of the reception of the war in the works of art by I. Bahrianyi, V. Bender, D. Humenna, I. Kachurovskiyi, I. Kostetskiyi, Stepan Lubomyrskiyi, U. Samchuk, and others, in their diaries and letters.

It is about understanding war in different coordinates: historical, psychological, social, philosophical, and existential.

The specifics of the Ukraine-centered model of war in the literature of the Ukrainian diaspora and ways to refute a number of Soviet myths are revealed.

The article explains why the works of diaspora writers about the Second World War are relevant today. Key words: diaspora, the Second World War, problems, novels, myths, reception of war.

УДК 8(09)883

Олена БОНДАРЕВА

ЛАНДШАФТИ І ТОПОСИ ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ

У статті розглянуто українських 25 драматургічних текстів сучасних авторів, які оперативно опрацьовують новий простір війни, створюючи незвичні топоси (бомбосховища, мовчання, чистої дошки свідомості, осадного міста) і ландшафти (окупації, єдності земного та небесного світів, прозорих зон переходу), оформлюючи нові місця пам'яті (наприклад, Маріуполь), трансформуючи наратив-

ну перспективу (війна як фемінний простір або війна очима нараторів-тварин).

Ключові слова: драма; війна; ідентичність; простір; пам'ять.

Постановка проблеми. Створення українцями загального наративу про військову агресію росіян проти нашої ідентичності сьогодні багато в чому відбувається завдяки сучасній українській драматургії, адже не лише в Україні, але й по всіх континентах регулярно організовуються такі події, як сценічні читання сучасних п'єс про війну, написаних українськими драматургами.

Я свідомо опускаю розмову про драматургічні тексти, присвячені попередньому етапу війни або передчуттю неминучого повномасштабного вторгнення, так само як про апокаліптичні візії тих, для кого війна почалася лише тоді, коли на їх голови полетіли російські ракети: говоритиму лише про естетично цікаві драматургічні візії війни від 24 лютого 2022 року та про те, як у сучасних п'єсах змінюється уявний простір людського існування під час повномасштабної війни у центрі Європи.

Мета статті – запропонувати відносно цілісну картину найцікавіших ландшафтів і топосів війни, оперативно створену сучасною українською драматургією. До уваги буде взято тексти різного естетичного рівня, оскільки, аби говорити про певні тенденції, важливо опрацювати не лише естетично довершені тексти, але й розлоге драматургічне плато.

Виклад основного матеріалу.

Українська драматургія 2022 року швидко перелаштувалася на антропологічний літопис війни, різко ламаючи жанрові та стильові кордони і абсолютно вільно працюючи з часом, який то колапсував у зафіксовану мить, то глобалізувався до Вічності, та простором, де можна було враховувати конкретні географічні прив'язки або ж робити їх усезагальними, абсолютно довільно змінювати наративні

позиції та знімати цим інтонації стадницької літератури, осмислювати себе, свій народ та свою країну в умовах нечуваної жорстокості агресорів та фантастичного єднання раніше роз'єднаних людей, де, попри все, вдавалося конструювати власну і загальногромадянську ідентичність, актуалізуючи родову пам'ять, а ще – творити та допомагати іншим. Представлю кілька нових унікальних топосів війни, спільних для драматургії 2022 року.

Простір бомбосховища

Топос укриття/бомбосховища стає однією з визначальних моделей організації сценічного простору, чого абсолютно не було у п'єсах, присвячених попередньому етапу війни (*«дивно, що ми почали говорити «як завжди» на процес ховання у бомбосховищі [11]»*), – констатуватимуть персонажі Олександра Вітра у п'єсі *«Несподівано тихо» [11]*). У драматургічних текстах ми бачимо різні алієнації сховищ/укриттів – складське приміщення у підвалі великого підприємства у Маріуполі (*«Трубач» Інни Гончарової [16]*), підвальні приміщення Маріупольського драмтеатру, де ховаються жінки з дітьми (*«Маріупольська драма» Олександра Гавроша [14]*), підвал багатоквартирного будинку на Київщині (*«Тополь М летить на кішку Брошку» Лени Лягушонкової [20]*) або невеличкого однопід'їзного будинку у Києві (*«Дуби, що тримають небо» Людмили Тимошенко [31]*), коридор багатоквартирного будинку, який слугує тимчасовим укриттям для персонажів (*«П'ять історій про своїх та чужих» Ірини Серебрякової [27]*), перетворену на велике укриття станцію Харківського метро (*«Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко [18]*), підземне укриття-сховище (*«Турі-Рурі» Юлії Нечай [25]*), темний замкнений простір без вікон, дверей та інших зон контакту, прочитуваний як простір травматичної пам'яті (*«Закрите небо» Неди Нежданої [23]*), підвальне приміщення школи на окупованій території (*«Вертеп» Артема Лебедева [19]*), шелтер в одному з

театрів Львова («Амплуа» Олексія Мінька [22]) тощо. Тобто, простір бомбосховища стає одним із архетипних топосів і маркером нової реальності і нової колективної травми українців. З одного боку, він дає тимчасове відчуття прихистку і відносної безпеки, водночас переक्रоюючи всі звичні уявлення про те, чого людина потребує у житті, з другого ж – ставить перед нами безліч екзистенційних викликів та активізує емоційно-тілесні реакції, які подеколи видаються аж занадто демонстративними.

Олександр Вітер у драмі «Несподівано тихо» [11] опрацьовує модель бомбосховища, у двох ракурсах: як конструкцію замкненого і потенційно небезпечного для героїв простору, який суттєво та невідворотно змінює людей і робить неактуальним увесь їх попередній життєвий досвід, що у п'єсі матеріалізується метафорою «порожніх сторінок» у численних книжках, доступних протагоністу в укритті. Але взаємодія з Іншою людиною саме у цьому просторі чітко оприсутнює для героя необхідність нового самоусвідомлення і відмови від себе колишнього, а також конструювання себе заново, що є можливим лише поряд зі «своїми» людьми, і власне це стає лейтмотивом усіх названих п'єс.

Простір окупації

Найяскравіші з текстів, присвячених окупації – це «Закрите небо» Неди Нежданої [23], «Перевізник» Ніни Захоженко [17], «Мобільні хвили буття» Володимира Рафеєнка [26], «Вертеп» Артема Лебедева [19], «Борщ» Марини Смілянець [29], «Деколонізуй себе» Артура Сумарокова [6], «Щоденник окупації» Олени Астасьєвої [4], в яких постають окуповані Київщина, Чернігівщина, Херсонщина та частина Миколаївщини, а також території українського Сходу, які вже була окуповані на початку 2014 року, а потім деокуповані українською армією.

Ігор Білиць у п'єсі «Стукіт у двері» [8] пропонує версію окупації, яка не має конкретної топографічної прив'язки. Під постійну музику, «схожу на антропогенний шум []», двоє чоловіків і дві жінки, ніяк не пов'язані між собою, проговорюють власні флешбеки початку повномасштабного вторгнення – відчуття, реакції, дії. Чотири персональні історії, розділені на фрагментарні монологи, переплітаються у живу стрічку свідчень і дивним чином починають перегукуватися між собою, створюючи об'ємну фактурну картину. Концепт «повномасштабне вторгнення» розпадається у цьому тексті на різні алієнації нічного стукоту у двері, вибивання дверей у «своєму» житлі «чужими» людьми, порядкування «чужих» у квартирах усіх персонажів і навіть фізичне насильство над господарями квартир. При цьому ми розуміємо, що це не свідчення у прямому сенсі цього слова, а рецептивні викривлення психіки оповідачів, яка і створює картини такого агресивного втручання «чужих» у «свій» для кожного з персонажів простір. Сценічні персонажі силкуються вербально передати власні відчуття від перебування «чужих» у «їхньому просторі»: їм хочеться кричати, але вони фіксують, як окупанти стають їм упоперек горла, унеможливаючи крик; вони описують процеси фізичного проникнення окупантів їм під шкіру, своє буквально розчинення у просторі чужих людей і сил, коли страх поступово стає гнівом та мотивацією нищити чужих. Поряд із цим міксом голосів із присмаком абсурду та гіркої іронії є словесні ескізи про реальні злочини окупантів – зґвалтування, вбивства близьких героям людей і цілих родин, ракетну атаку на залізничний вокзал, де чекають на евакуаційний поїзд мирні мешканці, розстріл молодої жінки з маленькою дитиною просто за те, що вона вийшла з підвалу... Проте драматург не лишає своїх персонажів у руйнівній безвиході травмованої психіки: він знаходить

для кожного з них символічну опцію, яка допомагає жити далі: знуцання з кривдників уві сні, усвідомлення власного неповернення до Достоевського, здатність почути довоєнну музику, глибоке дихання, яке наповнює бажанням у воронку від бомби посадити дерево. Більшість п'єс про окупацію завершується тим, що з боями прориваються «наші».

**Прорив мовчання про минуле,
активація ментальних кодів**

Проговорюючи себе у цій війні, персонажі сучасної драматургії масово звертаються до травматичного досвіду попередніх поколінь у власних родин, що ми бачимо у таких творах, як «Закрите небо» Неди Нежданої [23], «Вона+Війна» Світлани Спасиби [30], «Принц і Жінка» Анни Багряної [5], «Подаруй мені смак сонця» Олександра Вітра [12].

Артем Лебедев у драмі «Вертеп» [19], створеній спеціально для зросійщених переселенців з Донецької області, які знайшли притулок у приміщенні Телетеатру в місті Дніпро, створює імпровізовану внутритекстову виставу, для якої його персонажі з підручних матеріалів виготовляють ляльок та вертепні декорації. Драматург в уста персонажів вкладає розповідь про те, чим, власне, є український вертеп, наскільки різноманітний український вертепний театр і як працює його двоярусна структура. Перед окупантами розіграно імпровізовану виставу про щасливого працьовитого українського селянина, якому заздрих його сильніший, але ледачий сусід. Це дуже дратує командира-окупанта, і він сам пхає голову у вертепну скриню і викрикує російські наративи про те, чому росіяни нищать українців-зрадників, які відмовилися від єдиної великої країни. Голосне виконання вертепної колядки «Нова радість стала» рятує персонажів з-під завалів, коли до містечка заходять «наші».

Жіночий простір війни

Світлана Спасиба у п'єсі «Вона+Війна» [30] реалізує зв'язок часів через жіночі іпостасі війни – від УПА до ЗСУ. Жінкам у цьому творі відведено ролі, які література про війну традиційно закріплювала за чоловіками: тут діють зв'язкова УПА, агентка НКВС, розвідниця ЗСУ. Через жіночі персоналії у п'єсі показано два несумісні ціннісні світи – проукраїнський та лояльний до Московії, які обидва мають алієнації у сучасному українському суспільстві: порушена проблематика дає можливість проводити яскраві паралелі між часами УПА та нинішнім опором українців повномасштабній російській агресії.

Анна Багряна у п'єсі «Принц і жінка» [5] на сцені проводить свою молоду протагоністку через дорослішання – від дівчинки-підлітка, яка мріє про свого принца, до зрілої героїні, яка пройшла через болючі життєві розчарування та ілюзії жіночого щастя із присмаком гіркоти образ і побутових роздратувань. Вона по-справжньому відкриває для себе свого чоловіка у той момент, коли він вирушає боронити нашу країну і захищати свою родину. Війна – це той вогонь, який загострює чуттєвість, надає сенсу всьому, що ще вчора вважалося банальною буденністю, перевіряє почуття на справжність, а головне – розриває порочне коло колоніальних родинних транспоколінневих травм, а відтак камуфляжний костюм і військово спорядження вибиваються з тої стилістики, якою була наповнена попередня, «довоєнна» частина п'єси. Тому на очах у глядачів відбуваються різкі трансгресії: з одного боку, чоловік, що добровільно записується до війська, вже стає для жінки героєм, гідно приймає життєвий виклик; з другого боку, і сама жінка усвідомлює, що вона не зможе чекати свого чоловіка з війни так, як бабця чекала її діда. Вона дістає з шафи з чоловічим одягом камуфляжну куртку для себе і приймає рішення теж йти на

війну, аби бути поряд зі своїм чоловіком. Ближче до фіналу авторка створює кілька динамічних пантомімних сцен, у яких слова зайві і з яких ми розуміємо, що чоловіка було тяжко поранено, його намагалися врятувати лікарі, але не змогли, і що жінка чекає від нього сина, тобто, що рід українських захисників триватиме, і саме в цьому вища правда життя, його перемога над смертю.

Неда Неждана у «Закритому небі» [23] вміщує в один закупорений невизначений простір чотирьох жінок, які травмовані жахіттями наступу росіян, окупації, втрати рідних, фізичних та моральних знущань проти самої людської природи. У процесі проговорювання/письма авторка солідаризується з українками, які пережили ще страшніші події, аніж вона сама, і бере на себе місію говорити від імені тих, хто вже не міг свідчити і промовляти. З одного боку, чотири жіночі ролі – начебто данина часові війни, коли чоловіки з багатьох театральних колективів пішли боронити країну, а грати на сцені лишаються переважно акторки-жінки, тобто, у жіночому дискурсі п'єси можна прочитати насамперед запит сучасних українських театрів. Однак на цей же факт можна подивитися і з постколоніальних позицій, і з позицій феміністичної критики, актуальних для багатьох інших творів Неди, чії жіночі персонажі є яскравими та самодостатніми особистостями, незалежними чоловічим дискурсом. Відповідно, і п'єса «Закрите небо» вписується у цю лейтмотивну концепцію представлення сценічних моделей сильних та самодостатніх жінок, якими їх бачить сучасна сильна і самодостатня авторка-жінка. Аби перестати чутися жертвами, жінки у п'єсі вчаться стріляти та чинити опір, демонструють колосальну жіночу солідарність та готовність до самопожертви в ім'я інших, аналізують власні прорахунки та хиби суспільного сприйняття подій. У такий спосіб Неда Неждана мовби остаточно скасовує розхожий

російський наратив «слабкої статі», наділяючи своїх дійових осіб метафоричною вітальною силою.

Дискурс біженців, переселенців, бездомності

Ольга Анненко драмою «Люби-мене-не-кинь» [1] представляє досвід українського жіноцтва як біженок і переселенок, які переживають війну з відстані, але від цього не стають далекими від неї. Її протагоністка – переселенка з Києва, українська біженка середніх років, беручка до всякої роботи. Тому на своєму робочому місці у квітковій крамниці невеличкого французького містечка вона встигає обслуговувати покупців, дослухаючись до їх вибагливих смаків, замовляти квіти, впорядковувати територію довкола, а також по телефону підбадьорювати своїх нових подруг-переселенок з Маріуполя і Харкова, а ще – волонтерити. Попри те, що йдеться про перший місяць війни, всі жінки у п'єсі вже мають великі родинні втрати, а також усі так чи інакше вже працюють у чужій країні. Образи таких біженок правдиво відрізняються від тих, кого європейські країни приймали раніше: притаманні нашим жінкам освіченість, оптимізм, внутрішня сила, любов до праці, емпатія до людей, взаємопідтримка, здатність швидко вчити мову країни перебування вражають європейців, як і їх вміння упорядковувати будь-який хаотичний простір, вкладаючи в нього українську душу. Парадоксально, що війна з усіма її болями та жахіттями проявляє велику вітаїстичну силу українських жінок. У тяжкі для себе хвилини протагоністка повторює власну молитву до Богородиці – «Люби-мене-не-кинь», і в цій стихійній вірі знаходить для себе підтримку та розраду. У фіналі перед магазинчиком, де вона працює, розвантажують машину з квітами, і рожеві гвоздики падають з неї, наче сльози Божої Матері...

Простір війни очима тварин

Олександр Вітер у драматургічному творі «Подаруй мені смак сонця» [12] намагається передати очима хатніх і вуличних тварин сприйняття шоку перших днів/тижнів від повномасштабного вторгнення росіян в Україну. Такий прийом підміни наратора-людини на тварину в інтерпретації війни вже довершено опрацювала українська проза («Дім для Дома» Вікторії Амеліної, «Цуцик» Віталія Запекі). За кожною тваринкою вгадується певний людський типаж, певний тип особистості, яка зіштовхнулася з війною. П'ятеро тварин стають друзями, разом переховуються від бомб і ракет, вчать ділитися їжею, допомагати іншим, обмінюються своїми емоційно забарвленими історіями, паралельно переживаючи загибель або втечу «своїх» людей і власну покинутість чи бездомність. Вкладені в уста тварин емоції, покликані війною, яка нищить і змушує страждати все живе, не виглядають надто пафосними або надто банальними, як це могло бути з персонажами-людьми, якби їм були відведені у п'єсі відповідні ролі, адже в самій людській природі закладено велику емпатію до тварин і довіру до їх страждань, чим драматург доволі вправно користується.

Марина Смілянець у драмі «Борщ. Рецепт виживання моєї прабабці» [29] на тлі окупації та спроб українських людей вижити в ній призмою оповіді робить рецепти борщу «з нічого». Як завжди в українських селах, поряд із людьми живуть їхні тварини. Для персонажів п'єси, які не можуть кинути своїх тварин напризволяще, рішення залишитися у своїй хаті і не тікати від окупації дуже часто пов'язане саме з цією відповідальністю за своїх домашніх улюбленців. В останній історії п'єси старенький песик Тяпа, через якого відмовилась виїхати з чернігівського села його хазяйка пенсіонерка Надія, стає її другом, рятівником і співрозмовником. Він у цій історії не лише персонаж, але і наратор.

Авторка наділяє Тяпу цікавими, невластивими тваринам активностями: він розмірковує про «людського» Бога і зауважує, що має до нього багато запитань; він допомагає хазяйці різати моркву на борщ, фіксує, як загинули люди, що ходили за гуманітаркою, у вечірній час тушить свічки з метою світломаскування, сам вдягає на себе хустку, під якою його хазяйка береже від вибухів, і дуже тішиться, що хазяйка молиться не лише за себе, але й за нього, вважаючи, що завдяки цьому він живий, адже сусідських собак окупанти застрелили. Оптика такого хвостатого наратора лише підсилює відчуття окупаційного жахиття і множить радість від того, що Тяпа і Надія дочекалися звільнення села українськими воїнами.

Зазирання у потойбіччя

Близькість смерті, відчування її на смак, фатальність і незворотність подій дають драматургам простір зазирати у потойбіччя, контакти з ним рельєфно проявлені у п'єсах «Садити яблуні» Ірини Гарець [15], «Мобільні хвили буття» Володимира Рафеєнка [26], «На переправі через річку Кальміус» Володимира Сердюка [28], «Пригадати майбутнє» Олександра Вітра [13].

Володимир Сердюк розповів, що від перших днів повномасштабного нападу в його родині воюють брат і племінник, і що він писав текст «На переправі через річку Кальміус» [28], аби підбадьорити їх і пояснити, чому не варто боятися поранень і смерті. Заради цього свого героя, українського воїна, драматург проводить через клінічну смерть і потойбічні розмови з перевізником до світу мертвих Хароном. Розповідаючи про власну родину та її долю, воїн міркує про поколіннєві травми його родини, спричинені Другою світовою війною, і про те, наскільки у світі все пов'язано якоюсь вищою логікою. Зрештою, Харон проникається до тяжкопораненого українського бійця великою симпатією за його

звятиягу, мудрість, скромність та філософське розуміння закономірностей Всесвіту – і вирішує повернути його у той світ, де ще триває війна і де ще треба виборювати перемогу: так військовим лікарям вдається здійснити диво і реанімувати бійця після клінічної смерті.

Цікаво, що концепт діалогів з Хароном майже одночасно із Володимиром Сердюком реалізує у п'єсі «Пригадати майбутнє» Олександр Вітер [13]. Уявну розмову з Хароном тут веде не людина, а персонаж Урб, який є містом, теж жодним чином не названим, – просто Померле місто. Оскільки цей текст створено як монодраму, то відсутнього на сцені Харона представлено безсловесним уявним співрозмовником, який уміє уважно слухати. Інколи Урб бачить на його обличчі скептичну посмішку, подеколи створює перед глядачами враження, що відповідає на його репліки чи коментарі, дорікає йому, що той ставить складні запитання, навіть під час розлогих власних монологів ловить на собі його нетерплячі погляди. Для Урба як зруйнованого українського міста важливо зрозуміти витoki і причини своєї нерозважливої наївності впродовж тривалого часу, адже тепер він розуміє, що Харону уже доводилось перевозити в своєму човні не одне померле місто. Загибле місто пригадує свою колоніальну історію, в якій колонізатори ненавиділи його за те, що воно старше за них і без них досягло розвою, за внутрішню свободу і горде ім'я, вигадане задовго до них. При всьому трагізмі цього драматургічного тексту письменникові вдається у фіналі ствердити перемогу життя і його шанс відродитися – він бачить птахів, які, попри обстріли, збирають усе, з чого можна робити гнізда, і залишає їм пісню для новонародженого міста.

Спроби креації

Поряд із великим масивом драматургічних творів, які «протоколюють» окремі події нової фази російської агресії

проти України, українські драматурги у п'єсах про війну намагаються працювати і в інших смислових та формальних реєстрах.

П'єса «Несподівано тихо» Олександра Вітра [11] демонструє, що війну можна художньо осмислювати через метонімічні практики, не описуючи її реалії та емоційні реакції персонажів безпосередньо на них. Його війна, з одного боку, дуже глобальна і повністю міняє уявлення персонажів про себе, дезактуалізуючи їх попередній життєвий досвід. З другого боку, у п'єсі війна існує віддалено, десь назовні, а перед реципієнтами твору простір бомбосховища перетворюється не на місце пасивного переховування людей, а на поле активної роботи з пам'яттю, травмою та власною ідентичністю. Це робить текст драми «Несподівано тихо» відкритим для найрізноманітніших театральних та культурологічних інтерпретацій.

Місто Марії

Трагедія Маріуполя – майже повністю знищеного українського міста, яке пережило 86 днів героїчної оборони, причому 82 дні перебувало у повному оточенні з розтрощеними вщент системами життєзабезпечення, стала окремою сторінкою сучасної української драми («Маріупольська драма» Олександра Гавроша [14], «Трубач» Інни Гончарової [16], «Закрите небо» Неди Нежданої [23], «Море залишиться» Олега Михайлова [21]).

Інна Гончарова у п'єсі «Трубач» [16] моделює ситуацію, коли у підвальному приміщенні серед приречених на смерть людей єдиний музикант, що вижив з цілого оркестру і якому творити подобається більше, ніж стріляти, намагається зафіксувати у музиці «симфонію війни», розрізняючи, як звучать гради, міномети, авіаудари. У невеличкому кишеньковому зошиті він фіксує почуте, перекладаючи його на мову нот, які наносяться на намальований від руки нотний

стан. Звісно, що всі дивляться на нього як на божевільного, хоча він робить це з дуже прагматичною метою – зрозуміти війну, її витоки, причини, власне місце в ній і потім відчутти смак перемоги. Протагоніст ловить себе на інтуїтивній нереальності подій: йому здається, що все відбувається у великому театрі, і що актори, які грають загиблих, ось-ось вийдуть з-за лаштунків за аплодисментами публіки.

Неда Неждана підкреслює, що використала у п'єсі «Закрите небо» [23] реальні історії тих, кому вдалося вижити в оточенні у Маріуполі та в окупації під Києвом. Найстрашніше, що кожна з жінок у п'єсі перебуває у невідомості щодо долі рідних людей і картає себе, що вчинила неправильно, але жінки допомагають одна одній віднайти мотивацією жити далі і зрозуміти вихід із власної безвиході. Це довершує спільна молитва до свого роду і всіх близьких людей, які відійшли в інший світ, а зараз мають дати сил своїм нащадкам і примножити силу їхнього духу. Колективна родова пам'ять стає тією силою, яка руйнує муровані глухі стіни і виводить жінок до зоряного неба.

Олег Михайлов створив драму для лялькового театру «Море залишиться» [21]. Тут у селищі біля моря, неподалік від Міста, у батьківському приватному будинку, під час війни живе звичайна родина – Він і Вона. І ще з ними живе Гусак, якого романтична Вона сприймає як Птаха, а прагматичний Він – як майбутню вечерю, якщо його засмажити і подати з яблуками. У людей закінчилися запаси їжі, на початку дії де-інде ще можна розжитися «гуманітаркою», а потім не стає і цього. Від кожного обстрілу зі стін будинку обсипається пісок, щодня його стає все більше: можливо, у безчассі війни саме так сочиться час, перетворюючись на піщані кучугури. Від постійних ракетних ударів горить Місто: його заграви дуже видовищні і моторошні водночас. У п'єсі є страшна розповідь через сурдоперекладача від німої

п'ятнадцятирічної дівчинки про те, як окупанти розстрілювали машини з людьми, які намагалися евакуюватися з Міста, як заміновували всі виїзди з нього, аби люди самі підривалися на мінах, як на очах вмирали важко поранені, як випадкові люди ховали трупи і клали зверху на могили номерні знаки від машин, аби поховання можна було колись знайти та розпізнати. Зрештою в окупації гинуть і наші персонажі, про що ми дізнаємося вже у їхньому потойбічному діалозі, в якому навіть мертві люди досі бояться прильотів і реагують на голосні звуки. Проте з іншого виміру персонажі засвідчують, що там, звідки вони відправилися сюди, триває життя...

Е-ресурси сучасних драматургічних текстів про війну

Наостанок назву ресурси, на яких можна ознайомитися з названими у статті та іншими текстами про нову фазу російської агресії проти України. На власному драматургічному ресурсі «Драматург» Володимир Сердюк створює віртуальну збірку «Війна. WAR» [10], подаючи тексти п'єс, у тому числі і власних, українською та англійською мовами. В електронному [2] та паперовому [3] форматах існує «Антологія 24», яка містить тексти переможців відповідного драматургічного конкурсу навесні 2022 року. Спеціалізований віртуальний драматургічний портал «UKRDRAMACHUB» містить дві тематичні збірки про війну – «Війна. 24 лютого 2022» [9] та «Без них» [7]. Збірка «Війна. 24 лютого 2022» у повнішому варіанті (загалом 62 тексти 38 авторів) існувала на старій території сайту, а в оновленій його web-версії, яка стала частиною проекту «Ukrainian Drama Network», у цій збірці ще поки немає повного завантаження усіх творів, оскільки власні тексти на сайт надсилають самі драматурги – ця робота триває. На відміну від цієї збірки, наступна розміщена на ресурсі «UKRDRAMACHUB» драматургічна антологія «Без них» складається із текстів професійних

драматургів, які виступили засновниками Театру Драма-тургів. Також на сайті Національного центру театраль-ного мистецтва імені Леся Курбаса розміщено упорядковану Недою Нежданою та Олегом Миколайчуком віртуальну антологію п'єс «Неназвана війна» [24]. Для оперативного перекладу сучасних драматургічних текстів про війну різ-ними європейськими мовами Українським інститутом за підтримки Worldwide Readings Project та Birkbeck Center for Contemporary Theatre створено цифрову бібліотеку перекла-дів української драматургії «Ukrainian Drama Translations» [32]: цей ресурс є відкритим і продовжує наповнюватися, зараз він містить понад 160 перекладених творів сучасних українських драматургів, присвячених осмисленню війни.

Висновки.

Сучасна драматургія через час і простір фіксує, як, про-живаючи екстремальний колективний травматичний дос-від повномасштабної війни та колективного опору, українці прощаються з колоніальним минулим і його задавненими транспоклінневими травмами, стають деколоніальною модерною політичною нацією.

Список використаної літератури

1. Анненко О. Люби-мене-не-кинь. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/2.pdf>
2. Антологія 24. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
3. Антологія 24. Львів: ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.
4. Астасьєва О. Щоденник окупації. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/play/slovnyk-emotsiy-voyennoho-chasu>
5. Багряна А. Принц і Жінка. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/3.pdf>
6. Бахматова Г. Деокупація в окупованому Херсоні: драма про себе від Артура Сумарокова. URL: <https://uacrisis.org/uk/sumarokov>

7. Без них. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/bez-nykh>
8. Білиць І. Стукіт у двері. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/13.pdf>
9. Війна. 24 лютого 2022. URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>
10. Війна. WAR. URL: <https://dramaturg.org.ua/category/%d0%b2%d1%96%d0%b9%d0%bd%d0%b0/>
11. Вітер О. Несподівано тихо. 2022. URL: <https://www.dramaworld.pp.ua/%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE-%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%BE?fbclid=IwAR0VpMCmI5kU7HDNGqBgEaKsf0S5Ru5bTH0me5lRJPgEI2yCWClaeJKGtqg>
12. Вітер О. Подаруй мені смак сонця. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/4.pdf>
13. Вітер О. Пригадати майбутнє. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/14.pdf>
14. Гаврош О. Маріупольська драма. Рукопис автора.
15. Гарець І. Садити яблуні. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/play/sadyty-yabluni>
16. Гончарова І. Трубач. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/5.pdf>
17. Захоженко Н. Перевізник. Рукопис автора.
18. Захоженко Н. Я, війна і пластикова граната. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#s1-2>
19. Лебедев А. Вертеп. Рукопис автора.
20. Лягушонкова Л. Тополь М летить на кішку Брошку. URL: <https://docs.google.com/document/d/1-8kNY4gYov3a2d1ANMdJ4OxSEjfyLEFO/edit>
21. Михайлов О. Море залишиться. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/7.pdf>
22. Мінько О. Ампула. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#s1-18>
23. Неждана Н. Закрите небо. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/8.pdf>
24. Неназвана війна. Антологія актуальних українських п'єс/Упоряд. О.Миколайчук і Н.Мірошниченко. URL: <https://www.kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html>

25. Нечай Ю. Тупі-Пупі. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#s1-4>
26. Рафеєнко В. Мобільні хвили буття: П'єса. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 88 с.
27. Серебрякова І. П'ять історій про своїх та чужих. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/viyna-24-lyutoho>
28. Сердюк В. На переправі через річку Кальміус. URL: <https://dramaturg.org.ua/>
29. Смілянець М. Борщ. Рецепт виживання моєї прабабці. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/play/borshch-retsept-vyzhyvannya-moyeyi-prababtsi>
30. Спасиба с. Вона+Війна. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nepazvana-viuna/10.pdf>
31. Тимошенко Л. Дуби, що тримають небо. URL: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=331508115691304
32. Ukrainian Drama Translations. URL: <https://ukrdrama.ui.org.ua/en>

Summary. Bondareva O. Landscapes and topos of war in modern Ukrainian drama. *The article examines 25 Ukrainian dramaturgical texts by modern authors, who quickly work out the new space of war, creating unusual topos (bomb shelters, silence, a clean slate of consciousness, a siege city) and landscapes (occupation, the unity of the earthly and heavenly worlds, transparent transition zones), creating new places of memory (for example, Mariupol), transforming the narrative perspective (war as a feminine space or war through the eyes of animal narrators). Key words: drama; war; identity; space; memory.*

Збірник праць
Міжнародної наукової конференції

ВІЙНА І ЛІТЕРАТУРА

Технічна редакторка – Чабаненко Ю.
Коректорка – Левченко Н.
Дизайн обкладинки – Орленко К.
Комп'ютерна верстка – Захарченко І.

Підписано до друку
Формат. Папір.
Умов. друк. арк. .
Зам. .

Видавець: Чабаненко Ю. А.
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців
серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: (096) 288 13 36, (093) 788 99 99
E-mail: office@2upost.com

Друк ФОП Чабаненко Ю. А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: (096) 288 13 36, (050) 442 50 65
E-mail: office@2upost.com